

- Лестер. – Режим доступу:
http://www.situation.ru/app/j_artp_190.htm.
6. Рансьєр Ж. На краю политического / Ж. Рансьєр. – М.: Прикис, 2006. – 240 с.
  7. Рансьєр Ж. Разделяя чувственное / Ж. Рансьєр. – Спб.: Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2007. – 264 с.
  8. Рансьєр Ж. Этический поворот в эстетике и политике. Жак Рансьєр об эквивалентных моделях в актуальном искусстве и современной политике [Электронный ресурс] / Ж. Рансьєр. – Режим доступу:
<http://magazines.russ.ru/km/2005/2/ra8.html>

УДК 32.00032 Ніцше

Канцедалов П.Б.
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ВИД НЕВДОВОЛЕННЯ ДО СПРОТИВУ: ЕВОЛЮЦІЯ СТАВЛЕННЯ НІЦШЕ ДО ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена проблемі взаємодії держави та індивіда в політичній філософії Фрідріха Ніцше. У статті відстежується еволюція поглядів німецького філософа на сутність держави, аналізуються основні аспекти його критичного підходу. Особливу увагу приділено практикам спротиву державній політиці уніфікації та стандартизації в галузі, яка здобула в новітній політичній філософії назву „виробництва суб'єктивності”.

Ключові слова: держава, критика, уніфікація, стандарт, спротив.

Канцедалов П.Б.

OT НЕДОВОЛЬСТВА К СОПРОТИВЛЕНИЮ: ЭВОЛЮЦИЯ ОТНОШЕНИЯ НИЦШЕ К ГОСУДАРСТВУ

Статья посвящена проблеме взаимодействия государства и индивида в политической философии Фридриха Ницше. В статье прослеживается эволюция взглядов немецкого философа на сущность государства, анализируются основные аспекты его критического подхода. Особое внимание уделяется проблеме государственной политики унификации и стандартизации в области, получившей в новейшей политической философии название „производства субъективности”.

Ключевые слова: государство, критика, унификация, стандарт, сопротивление.

Kantsedalov P.

FROM THE DISCONTENT TO THE RESISTANCE: THE EVOLUTION OF NIETZSCHE'S ATTITUDE TO THE STATE

This article concentrates on the problem of interaction of the state and the individual in the Friedrich Nietzsche's political philosophy. It traces back the German philosopher's evolution of his views on the essence of the state and analyses the main aspects of his critical approach. It emphasizes the problem of state policy of the unification and standardization in the field, which got the title of „the production of subjectivity” in modern political philosophy.

Key words: state, critics, unification, standard, resistance.

Судячи з листування, ще на початку викладацької кар’єри в Базелі Ніцше дотримувався патріотичних поглядів. Зокрема, він позитивно висловлювався про тодішні воєнні дії, в яких сам брав участь: „Нашу німецьку місію ще не закінчено! Я почувуюсь натхненним, як ніколи: бо не все ще згублено французько-єврейською похабщиною та „елегантністю” та жадібною поблажливістю потреб „сьогоднішнього дня”. Є ще хоробрість, і причому німецька хоробрість, а це дещо внутрішньо інше, ніж *élan* наших злочасних сусідів” [1, с. 81]. Однак якщо після цього уривка одразу звернутися до пізніх творів Ніцше, то з’являється ризик виникнення думок про непослідовність німецького філософа: „я вірю лише в французьку культуру й вважаю непорозумінням все, що крім неї називається в Європі „культурою”, не кажучи вже про німецьку культуру...” [2, с. 36]. Дослідникам Ніцше не варто квапитися з остаточними висновками щодо світогляду філософа, й тим більш – відштовхуватися від його окремих тверджень: неочікуваний внесок Ніцше до політико-філософської думки полягає саме в тому, що він, переживаючи на власному досвіді все, про що висловлювався, зміг уникати суджень суб’єктивного характеру. Саме таким чином відоме „переміщення перспектив” як методологічний принцип стає для нас більш зрозумілим якраз після знахідки вищенаведених розбіжностей у текстах, що мають одного автора [2, с. 15], [3, с. 16]. Важливо зрозуміти цей аспект метода Ніцше: його думки не суперечать одна одній, а скоріше являють собою найрізноманітніші події та симптоми станів, кожен з яких, у свою чергу, є поодиноким „перспективою” – повноцінною життєвою можливістю.

З поняттям держави в Ніцшевській спадщині все відбувається таким же самим чином: кожний концептуальний персонаж – себто Інший, яким стає автор [4, с. 94], – по своєму переживає державу на власному досвіді. Сам феномен держави виникає в якості певної сукупності концептів, природа кожного з яких залежить від тих чи інших умов. Усі спроби класифікації та узагальнення цих концептів заздалегідь приречені на невдачу, адже кожний погляд на державу залежить від способу існування того, хто цього погляду набуває. В своїй методології Ніцше не відступився від досократичного принципу єдності життя й мислення, згідно з яким „спосіб життя навіює манеру мислення, спосіб мислення

створює манеру життя” [3, с. 27]. Отже, те, що деякими читачами може бути сприйнято як „протириччя” й „непослідовність”, є закономірністю для ознайомих з методологічними принципами ніцшеанства, проаналізованими, зокрема, Ж. Дельозом у його монографіях, присвячених німецькому філософу [5, с. 170-172].

Перебуваючи на посаді публічного професора Базельського університету, Ніцше долучається до державної справи у сфері виховання й освіти. Критика держави за освітянською лінією буде супроводжувати всю творчість Ніцше від „Несвоєчасних роздумів”, де продемонстровано „два образи якнайсуворішого егоїзму й самодисципліни, несвоєчасні типи *par excellence*, сповнені суверенної зневаги до всього, що навколо них називалося „Імперією”, „освітою”, „християнством”, „Бісмарком”, „успіхом”” [2, с. 68], і аж до нарисів останніх місяців психічного здоров’я: „„Служи й виконуй свій борг”... благословенні ті, що трудяться – ось що стверджує ця клята династія, коли їм потрібні люди. І коли такий цвіт сили, юності й влади кидають потім під гарматні ядра, - це безумство” [6, с. 581].

Спробуємо простежити еволюцію поглядів мислителя на державу.

У війні 1870 р. публічний професор Фрідріх Ніцше бере участь у якості санітара. Листи до цього року та безпосередньо періоду воєнних дій містять патріотичні висловлювання. Однак період з 1871 р. (написання „Народження трагедії”) до 1878 р. (написання „Людського, надто людського”) стає завершальним етапом перебування Ніцше в якості публічного професора. Від критики системи освіти та її якості за умов тодішньої державної політики („Про майбутнє наших освітніх закладів”, 1872) Ніцше потроху підходить до критики держави в цілому: деколи – як невдалої реалізації грандіозних задумів і великих ідей за певних причин („Про користь і шкоду історії для життя”, 1874), а деколи – і зовсім як із самого початку хибного задуму („Ріхард Вагнер у Байройті”, 1876). Концептуальний персонаж „публічний професор” був наділений певним патріотизмом, висловлював елітистські й антидемократичні думки, але разом із тим відчував невдоволення тією системою освіти, в якій йому доводилось працювати: „Так напав я на Давида Штрауса, вірніше, на успіх його дряхлої книги в німецькій „освіті”, – так спіймав я цю освіту на місці злочину...” [2,

с. 25]. Невдоволення це з'явилося через негативні ефекти від самої служби на посаді професора. Ніщо не могло зустріти такого інтенсивного спротиву з боку Ніцше, як будь-яка спроба уніфікації: не тільки учнівської поведінки, навчальних курсів і методів викладання, але й самого існування викладача – публічного професора, який, будучи змушеним дотримуватись купи формальностей, потроху втрачає здатність до самостійного мислення [2, с. 45]. З роками критика стає більш радикальною: проаналізоване становище Ніцше визначить не інакше, як „рабство” [7, с. 284-285], й, відчуваючи його наслідки, стверджуватиме, що під гнітом ніхто вже не в змозі зберегти власну індивідуальність і проявити себе, й що доводиться в прямому сенсі слова чинити спротив освіті – системі заходів, які, згідно з ідеєю, спрямовані на позитивне перетворення особистості, на розкриття її здібностей і набуття нових сил. Початкові розчарування й недовіра змінюються бурхливим гнівом: станом на 1878 рік Ніцше остаточно пориває з патріотизмом, націоналізмом, симпатією до Бісмарка й Пруссії, перестає ототожнювати культуру з державою й вірити в те, що перемога зброї є знаком культури, а також набуває зневаги до Німеччини та відчуває дискомфорт, проживаючи серед німців [3, с. 13-14].

Чи були роки, які складали вищенаведений період життя філософа, певним надламом? На нашу думку, для визначення таких докорінних змін якнайкраще підійде поняття *транс mutaції*, адже Ніцше змінюється до невпізнанності, втрачаючи розуміння рідних і близьких, пориваючи не тільки зі старим місцем роботи й проживання, але й майже з усім колишнім оточенням [1, с. 231]. Нестерпність способу існування в якості публічного професора схиляє Ніцше до спроб виробити нову життєву можливість – окремого мислителя. Це ставить філософа перед насущною, життєво важливою, певним чином доленосною проблемою мікрополітичного характеру, адже мова йде про самовиробництво, прагматику існування: в пошуках кращого, як мінімум стерпного середовища Ніцше стає наче приреченим на постійні мандри Європою. Такі мандри – звісно, не пошук „кращої” або „істинної” держави. В останній Ніцше розчарується, як продемонструють роботи останніх років, остаточно та без вороття.

За так званих „років дитини” [3, с. 19-20] критика держави в творчості Ніцше набуває іншого сенсу. Вже в новій якості – окремого

мислителя – він зосереджується на феноменах більшого масштабу та куди важливішого значення: на зміну проблемам освіти приходять проблеми насильницької організації великих груп людських істот. Об'єкта критики оновлено: тепер це так звана „стадна людина”, тип, що став панівним на просторах усєї тодішньої Європи. У „Так говорив Заратустра” державі завдано нищівної критики одразу за кількома пунктами. По-перше, за нав'язування трансцендентних узагальнюючих категорій „Добра” й „Зла”: „держави бреше всіма мовами про добро й зло: й що воно говорить, воно бреше – й що є в нього, воно вкратко” [8, с. 49]. По-друге, за бездумне прагнення збільшити кількість населення задля власних потреб: „Народжується забагато людей: для зайвих створено державу!” [8, с. 49]. Цей аспект доволі важливий, адже Ніцше розрізняє поняття „народ” і „населення”, де перше являє собою самотню спільноту, тоді як друге – уніфіковану сукупність людських істот, підпорядкованих державному апарату. З цієї точки зору вислів Ніцше про те, що „де ще існує народ, не розуміє він держави й ненавидить її” [8, с. 49] може бути краще зрозумілим при зверненні до Дельозівської інтерпретації народу як іманентної спільноти неієрархічного характеру, що виникає в безпосередньому відношенні з довкіллям без насильницького втручання державних механізмів [4, с. 128]. Нарешті, третім аспектом критики стає проблема існування індивіда в державі, що розуміється як середовище, руйнівне для індивідуальності. Окремий мислитель існує й розмірковує *на периферії* держави. Для Ніцше така позиція є результатом рішення, що було прийнято за життєвої необхідності. Варто зазначити, що периферія розуміється, звісно, не в географічному, а в екзистенціальному сенсі: якщо існування в державі характеризується Ніцше як „повільне самогубство всіх” [8, с. 50], то заклик „туди, де завершується держава, – туди дивіться, брати мої!” [8, с. 51] стає певною рекомендацією для кожного, хто стикнувся з подібною проблемою. Втікати й ухилятися від держави – такі етичні постулати пізнього Ніцше. Ці постулати – аніскільки не моральні імперативи: від останніх вони якісно відрізняються тим, що автор не вимагає їхнього обов'язкового дотримання й не загрожує бідами всім тим, хто не прослідую за цими постулатами. Постулати – це *можливі маршрути*, з яких можна розпочати особисту, виключно індивідуальну боротьбу.

Ніцше не зобов'язує і не залякує – він показує і рекомендує.

Але як Ніцше виправдовує ці практики в якості постулатів? Чому він наполягає саме на них? Ми простежили, як Ніцше відкидає спосіб існування публічного професора через його непридатність для мислення поза моральними упередженнями й обтяжуючими формальними правилами. Ми також проаналізували перехід Ніцшевської критики на новий рівень – рівень спротиву, відмінний від попереднього невдоволення. На момент написання „По той бік „Добра” й „Зла”” Ніцше скаже: „В чому Німеччина зараз відчуває потребу, так це якраз у незалежних освітніх закладах, які б насправді могли протиставити себе загальнодержавній дресурі рабів держави” [1, с. 251]. Але не інститут освіти маєтись на увазі. Ніцше цікавить дещо набагато важливіше, ніж будь-який інститут: політична технологія індивідів. За допомогою яких механізмів держава робить своїх підлеглих передбачуваними?

Саме в „Генеалогії моралі” Ніцше одночасно й закладає фундамент для досліджень цих механізмів і безпосередньо їх проводить, нехай і на доволі загальному рівні через брак інформації. Неодноразово помічалось, наскільки віртуозним у плані глибини аналізу та новаторства методології виступає цей твір [5, с. 186-190]. У випадку Ніцше задля успішного спротиву необхідно знати про ворога якомога більше, тому не дивно, що він звернув увагу на ледве помітні на перший погляд механізми, що „оформлюють” індивіда, роблять його прийнятним для функціонування держави. Необхідно, щоби величезний механізм – Ніцше не зраджує собі й продовжує перебувати в захваті від усього, на що нападає з нищівною критикою, – не зазнавав спротиву, адже він – вираження колективної волі пануючих, тих, кому є, що втрачати й чого боятись. Необхідна уніфікація, безперервна уніфікація на всіх рівнях і з усіх сторін, щоб речі навколо – й людина в даному випадку аж ніяк не є виключенням – відповідали омріяному стандарту. За інших умов держава нежиттєздатна, а тому всі можливі засоби насильства спрямовуються нею на кожного, хто потрапляє на територію її впливу: „підганання досі неприборканого й безликого населення в жорстку форму не тільки розпочалося з акту насильства, але й доводився до кінця шляхом складних насильницьких актів, — і згідно з цим давня „державна” з'являлась і функціонувала у вигляді страшної тиранії, деякого нещадного

машинного пристрою, що давить доти, доки сировина, яка складається з народу й напівтварин, ставала не тільки розім'ятою та тягучою, але й сформованою” [9, с. 98-99]. Неможливо переоцінити важливість „Генеалогії моралі”: це не просто етапний твір німецького філософа, це – рідкісний пам'ятник політичної філософії, що є водночас і методологічним проривом, і зразком мікрополітичного дослідження.

Зазвичай великі наукові відкриття примножують кількість питань, що потребують подальших досліджень. „Генеалогія моралі” не стає винятком, і для Ніцше постає низка нових проблем: як не потрапити під вплив цього „нещадного машинного пристрою”? Як зберегти самостійність мислення? Захиститись від шкоди, яку завдає держава, придушуючи індивідуальність насильницькою стандартизацією, і якої не може уникнути результат державного насильства – „стадна людина”, для якої життя стає повільною смертю?

Можливо, саме тут ми підходимо до розуміння Ніцшевського аскетизму як політичної практики індивідуального характеру, що ставить проблеми в термінах здібностей і спрямована на пошук найбільш прийняттого способу існування. Чи досяг Ніцше успіху в цьому починанні? Судячи з простеженого нами відрізка біографії, пізні Ніцшевські дослідження не змогли б відбутись без того способу існування, який він вів. Більш того, ті думки, що набули реальності з 1878 по 1888 роки, з'явилися *на підрунті* способу існування Ніцше, стали продуктом окремого мислителя, самітника на пенсії.

В якості висновку ми зазначимо, що етичні проблеми новітньої політичної філософії неможливо розглядати поза контекстом повсякденного існування. Цей контекст – не тільки система координат, яка робить можливим політичні практики, але й те середовище, в якому суб'єкт намагається жити, і з яким він вступає в особливі зв'язки, ефекти від яких являють собою численні модифікації обох сторін. Услід за Ніцше фахівцям з політичних наук необхідно розглядати державу як середовище, що взаємодіє з індивідом і спонукає його в якості суб'єкта приймати ті чи інші рішення, зокрема – різними способами боротися з цим середовищем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ніцше Ф. Письма / Ф. Ніцше; [сост. и пер. с нем. И. А. Эбаноидзе]. – М.: Культурная революция, 2007. – 400 с.

2. Ницше Ф. Ессе Homo / Ф. Ницше // Ессе Homo. Антихрист / Ф. Ницше; [пер. с нем. Ю. Антоновского, В. Флеровой]. – СПб. : Издательская Группа „Азбука-классика”, 2009. – С. 5–124.
3. Делёз Ж. Ницше / Ж. Делёз; [пер. с франц., послесл. и коммент. С. Л. Фокина]. – СПб. : Аксиома, 1997. – 186 с.
4. Делёз Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? / Ж. Делёз, Ф. Гваттари ; [пер. с франц. и послесл. С. Зенкина]. – М. : Академический Проект, 2009. – 261 с.
5. Делёз Ж. Ницше и философия / Ж. Делёз ; [пер. с франц. О. Хомы под ред. Б. Скурагова]. – М. : Ad Marginem, 2003. – 392 с.
6. Ницше Ф. Полное собрание сочинений в 13 томах. Т. 13: Черновики и наброски 1887-1889 гг. / Ф. Ницше; [пер. с нем. В.М. Бакусева и А.В.Гараджи]. – М.: Культурная Революция, 2005. – 656 с.
7. Ницше Ф. Рихард Вагнер в Байрейте / Ф. Ницше // Странник и его тень / Фридрих Ницше; [пер. с нем. Е.Герцык]. – М. : REFL-book, 1994. – 400 с.
8. Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Ф. Ницше; [пер. с нем. Ю. Антоновского]. – СПб.: Издательская Группа „Азбука-классика”, 2010. – 352 с.
9. Ницше Ф. Генеалогия морали / Ф. Ницше; [пер. с нем. В. А. Вейнштока]. – СПб.: Издательская Группа „Азбука-классика”, 2010. – 224 с.

УДК 316.772:323

Самброс А.С.

Харківський національний
університет ім. В.Н. Каразіна

ВІРТУАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ: ВИТОКИ, СУТНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті аналізується феномен віртуалізації політики, досліджуються історичні та філософські джерела цього явища. Здійснюється спроба визначення базисних характеристик процесу віртуалізації політики, як складової частини віртуалізації суспільства. Значну увагу приділено питанням фіктивності віртуальних подій та симуляції політичної боротьби.

Ключові слова: віртуалізація політики, віртуальна реальність, симуляція політики, ілюзія політики.

Самброс А.С.

ВІРТУАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ: ИСТОКИ, СУЩНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье анализируется феномен виртуализации политики, исследуются исторические и философские источники этого явления. Осуществляется попытка определения базисных характеристик процесса виртуализации политики, как составной части виртуализации общества. Значительное внимание уделено вопросам фиктивности виртуальных событий и симуляции политической борьбы.

Ключевые слова: виртуализация политики, виртуальная реальность, симуляция политики, иллюзия политики.

Sambros A.

VIRTUALIZATION OF POLITICS: SOURCES, ESSENCE AND PROSPECTS

Phenomenon of politics' virtualization is analyzed in the article. Historical and philosophical sources of this phenomenon are researched. The attempt is made to define the basic characteristic of politics' virtualization process as an element of society's virtualization. Special attention is paid to the problems of virtual events' fictitious nature and simulation of political fight.

Key words: virtualization of politics, virtual reality, simulation of politics, illusion of politics.